

Ege Coğrafya Dergisi, 21/2 (2012), 37-47, İzmir
Aegean Geographical Journal, 21/2 (2012), 37-46, İzmir—TURKEY
2013'te yayımlanmıştır. (Published in 2013)

BİR KIYI YERLEŞMESİNDE KİMLİK DÖNÜŞÜMÜ: TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE KARŞIYAKA'NIN (İZMİR) KIYI KULLANIMINDA GÖZLENEN DEĞİŞİMLER

*Identity Change in a Coastal Settlement:
Observations on the Change of Karşıyaka (Izmir) Coastal Zone during the 20th Century*

Begüm ERDOĞMUŞ¹

*Karşıyaka Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü Karşıyaka/İZMİR
begumerdogmus@hotmail.com*

Öz

Kıyı yerleşimleri genel olarak diğer yerleşimlerden farklı coğrafi özellikler taşımaktadır. Bu tür yerleşmelerde kıyının süreç içerisindeki değişimi, bu ortamın “kullanım stratejisi” ile ilişkilidir. Kıyı kuşağındaki değişimler kente yön vererek, mimari ve kentsel dönüşümün tarihsel süreçte devingen olmasını beraberinde getirmektedir. Yerleşmelerin değişiminde bir sınır ve eşik rolü oynayan kıyı kuşağının değişimi, bu çalışmada Karşıyaka (İzmir) örneğinde tartışılmaktadır. Son yüzyıl içinde çarpıcı bir biçimde değişen, İzmir'in Karşıyaka ilçesi, görece küçük bir sayfiye yerleşmesi niteliği taşıırken, sürekli büyüyüp kalıcı bir yerleşmeye dönüşmüş ve günümüzde İzmir kenti ile bütünleşmiştir. Söz konusu değişimin okunabilmesi için çeşitli yazılı ve sözlü kaynaklardan yararlanılmış; literatür araştırmasına, Karşıyaka Belediye ve Kadastro plan verilerine, arşiv kayıtlarına dayanılarak Karşıyaka'da yaşanan değişim ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kıyı, Değişim, Dönüşüm, Kıyı Kullanımı ve Yapıları, Kıyı-Kentli İlişkisi

Abstract

Coastal settlements generally have distinctive geographical characteristics than the other types of settlements. The change observed in such settlements is related to utilization strategy of the coastal environment. Directing the urbanization process, coastal change causes a dynamic architectural and urban transformation. Drawing a border and playing a threshold role, coastal zones are important in the change of settlement's identity. Coastal changes and its affects in the identity of settlements are discussed in this study in case of Karşıyaka which a coastal district of Izmir, the third biggest city of Turkey with a population of four million. Karşıyaka has changed from a relatively small holiday resort of the early 20th century into a metropolitan area as a part of the city of Izmir. In this study, change of coastal Karşıyaka was examined basing on interviews with the locals, literature overview and sources in the Karşıyaka Municipality Archive.

Keywords: Coast, Change, Evolution, Coast Usage and Structures, Coast and Cityfolk Relationship

¹ Yazar, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı'nda doktora yapmaktadır.

Giriş: Kıyı Kavramı

Değişim, kaçınılmaz olarak tüm kentlerde, ulaşımda, teknolojiye, inşaatta ve daha birçok alanda kendini göstermektedir ve geleceği yönlendirmektedir. Kentlerdeki değişimi ve dönüşümü tetikleyen, hızlandıran belli başlı aktörler söz konusudur. Bu aktörler; sosyal, siyasi, idari, kültürel değişimlere bağlı olarak kente yön verebilmektedir. Kentlere yön veren bu aktörler *mimari ve kentsel dönüşümün*; özellikle “*kıyı ortamında*” ortaya çıkmasını sağlamaktadır çünkü *kıyı*, yerleşimler için önemli bir sınır, aynı zamanda bir etkileşim kuşağıdır. Kıyılar, yerleşmelerin dışı açıldığı, etkileşimin gerçekleştiği, coğrafi olarak da karanın ve suyun birbirinden ayrıldığı dinamik ortamlardır. Kente ilişkin bir imge olarak kıyıyı, Karabey (1978) coğrafi oluşumu ve oluşum süreci üzerinden tartışmış ve “*tüketimlerin, kayıpların en çok gerçekleştiği, üretim ilişkilerinin belirlendiği, çok ve çabuk verim oluşturan bir potansiyele sahip öncelikli eylem alanı*” olarak tanımlamıştır. Kıyının, genellikle antik yerleşimlerin yer aldığı ve bu yerleşimlerin deniz olanaklarını kullanarak çağlarına göre geliştiği, büyüdüğü alanlar olduğuna dikkat çekmiştir (Karabey 1978). Kıyılar, tarih boyunca, insanlar için sosyal ve ekonomik bir *etkileşim alanı* olarak işlev görmüş; yerleşimleri şekillendiren ve yaşam tarzını üzerinde de etkili, temel coğrafi öğelerden biri olmuştur.

Bu öğeden cephe alan yapılaşma da günün koşullarına ve tercih edilme oranına göre hızlı değişimler ve dönüşümler geçirmektedir. Devingen olan bu ortam, özellikle kıyı mekânında diğer mekânlara oranla daha etkili ve etkindir. Sosyal, kültürel ve fiziksel tüm etkileşimlerin ve kültürel alışverişin de gerçekleştiği kıyı ortamlarındaki değişim ya da müdahaleler, kıyı kesiminden yerleşimin iç kısımlarına doğru nüfuz eder. Bu nedenle değişim, geçiren bir özellik taşıyan kıyı kentlerinde daha etkindir ve kıyılar, kent için bir *başlangıç* aynı zamanda da bir *bitiş* tanımlar. Kıyıda başlayan ve sonlanan değişim, mimari ve planlama aktiviteleri yoluyla, iç kesimlere göre daha yoğun olarak ortaya çıkmaktadır.

Amaç ve Yöntem

Karşıyaka; İzmir Körfezi'nin kuzeyinde yer alan (Şekil 1) ve Gediz ırmağının alüvyonlarının oluşturduğu küçük bir delta (Öner ve Kayan 2006) üzerinde kurulu bir kıyı yerleşmesidir. Bugün İzmir'in metropol alanına dahildir ve 300 binin üzerinde nüfusu barındırır. Geç Osmanlı Dönemi'nde sayfiye yerleşmesi olan Karşıyaka, Cumhuriyet Dönemi'nde yaşanan gelişmelerle birlikte bu niteliğini yitirerek, körfezin güneyindeki Alsancak, Güzelyalı semtleri gibi sürekli ikamet edilen, ticaret, sağlık gibi ihtiyaçların da kendi sınırlarının içinde karşılanabildiği bir yerleşim yeri haline gelmiş ve giderek büyüerek *ilçe* statüsü edinmiştir. Kıyı yerleşimlerinin, “konumları nedeniyle etkileşimlere açık olma” özelliğini tartışan bu çalışmada, geçtiğimiz yüzyılda köklü bir değişim geçiren Karşıyaka'daki değişime ışık tutulmaya çalışılacaktır.

Mimari silüet, şehrin genel planlanması ve sosyal yaşam bağlamında tarihsel süreçte belirgin bir değişim geçiren Karşıyaka kıyı yerleşimi ile ilgili literatür taraması ve sözlü tarih görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Görüşmeciler, Karşıyaka'nın geçirdiği dönüşüme tanıklık etmiş, Karşıyaka'yı sayfiye kimliği ile de tanıyabilmiş olanlardan seçilmiştir. Katılımcılar arasında uzun yıllardan beri Karşıyaka'da yaşayanlar, Levantenler ve mimarlar bulunmaktadır. Karşıyaka Belediyesi ve Tapu Kadastro Müdürlüğü'nden elde edilen veriler ve planlar ışığında da kıyıdağı değişime ilişkin saptamalar yapılmıştır.

Literatür taraması, Karşıyaka'nın yerleşim tarihini üzerine az sayıda kaynak bulunduğunu göstermektedir. Aksoy'un (1988 ve 2002), Berber ve Serçe'nin (2011) yerleşimin tarihçesine ilişkin kitapları; Pınar'ın (1994) bu yerleşimi ziyaret eden gezginlerin anılarını aktardığı çalışması ve Özkan'ın (2006) yüksek lisans tezi bu kaynakların başında gelmektedir. Bu kaynaklarda, yerleşimin bütünü ele alınmaktadır ancak yerleşimin geçirdiği tüm değişimlerin ve dönüşümlerin, “kıyının değişimi” ışığında incelendiği bir çalışma bulunmamaktadır. Bu nedenle Karşıyaka'da kıyı yaşamının - kullanımının ve mimari yapılaşmanın değişimi incelenmiş; kıyının kentsel bir imge olarak tanımlanmasına ilişkin bir araştırma yapılmıştır.

Şekil 1: Araştırma alanının konumu ve Karşıyaka'nın kıyı mahalleleri: (1) Mavişehir (2)Atakent (3)Bostanlı (4)Aksoy (5)Donanmacı (6)Tuna (7)Alaybey (8)Tersane

Figure 1: Location Map of the Research Area and the Coastal Districts of Karşıyaka: (1) Mavişehir (2)Atakent (3)Bostanlı (4)Aksoy (5)Donanmacı (6)Tuna (7)Alaybey (8)Tersane

İzmir-Karşıyaka Kıyı Yerleşimi ve Kullanımı

Karşıyaka'da, eski adıyla Kordelya'da, yerleşim 19. Yüzyıl'da oluşmaya başlamıştır. Geç Osmanlı Dönemi'nde, daha önce de değinildiği gibi, İzmir'in bir sayfiye kasabası olan Karşıyaka 1920'lerde hareketlenmiştir. 1900'lü yıllarda İzmir bir liman kenti, ticaretin merkezi, çok farklı etnik kökenden insanların yaşadığı bir yerleşim halindeyken, bu etnik yapının etkisi söz konusu dönemde bir sayfiye yerleşmesi olan Karşıyaka'da da gözlenmiştir. Ticari imtiyaza sahip olan yabancılar, İzmir'in merkezinde ticaret yaparak kentin seçkin sınıfını oluşturmuşlardır. Bu yüksek gelir grubu Karşıyaka kıyısında yazlık köşkler inşa ederek bu kıyıya yerleşmeye başlamıştır. Denize girilebilen bu bölgede 1884'te vapur hattının da işletilmeye başlanmasıyla ulaşım olanakları artmıştır (Aksoy, 1988).

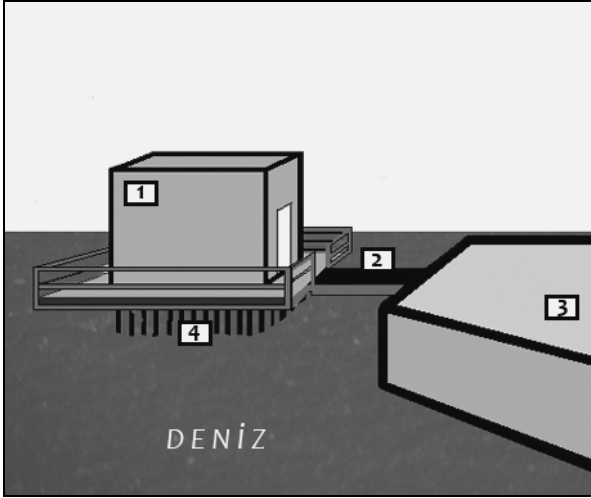
Karşıyaka kıyı yerleşiminde, Geç Osmanlı Dönemi'nden günümüze İzmir kıyıları genelinden farklı bir kullanım gelişmiştir. Örneğin körfezin güneyindeki kıyı yapısı nedeniyle Göztepe gibi kıyı yerleşmelerinde denize doğrudan açılabilen yalılar, bu düzlemin kamusal kullanımını kesintiye uğrattırken Karşıyaka'da konutların önünde kentlilerin kullanımına açık kamusal bir *sınır* ve *düzlem* bulunmuştur. Bununla birlikte, deniz kullanımı için yer yer bu düzlem kesintiye uğratarak denizin üzerinde uzantı şeklinde banyolar oluşturulmuştur. Burada yerleşen Levantenler, Rumlar, Museviler büyük bahçeli, Batılı tarzdaki köşklere ve bu köşklere denize uzantısı olan deniz banyolarında modern bir sosyal yaşam sürmüşlerdir. Batılı kimliğin izleri olan bu banyolar, yüksek gelir grubuna ait kimliği belirleyen birer mekân ve sembol olmuştur.

Dönemin deniz banyoları (Şekil 2 ve Şekil 3), kapalı ve açık hacmi bulunan, dairesel bir geometriye sahip yapılarıdır. Kapalı bölümünde, erkek ve kadın giyinme-soyunma bölümleri yer alırken, açık kısımlarında da denize girmenin yanı sıra köşkün fertleri ve komşuların toplanarak sohbet edip birlikte vakit geçirdikleri bir mekân bulunmaktaydı. Karşıyaka'da yaşayan Batılı topluluklar sosyal aktivitelerini genellikle bu mekânlarda gerçekleştirmişlerdir. Kıyı boyunca yer alan bu deniz banyoları, özel kullanımı olan ancak kıyı şeridinde bulunmaları nedeniyle kamusal alandan ulaşılan özellikteki mekânlar olarak yer almıştır.

Şekil 2: Geç Osmanlı Dönemi'nde Karşıyaka Kıyısında Deniz Banyoları. (Kaynak: Karşıyaka Belediyesi Arşivi)

Figure 2: Sea Baths in Karşıyaka Coast in Late Ottoman Time (Source: Karşıyaka Municipality Record)

Şekil 3: Geç Osmanlı Döneminde İzmir kıyılarında bulunan Deniz Banyolarının Şematik Çizimi. (1) Banyo, (2) Köprü, (3) Yalının bahçesi, (4) Kafesli bölüm
(Kaynak: Nalbantgil, 2006)

Figure 3. The schematic drawing of Sea Baths in Izmir Coasts in the Late Ottoman Time (Source, Nalbantgil, 2006)

Geç Osmanlı Dönemi kıyı kullanımı ve mekânları da Cumhuriyet Dönemi'nde farklılaşmaya başlamıştır. Cumhuriyet'le birlikte benimsenen modernleşme politikaları sosyal yaşamda yansımaları bulmuştur, Batılılaşmaya yönelik yeni yasalar kabul edilmiş; kent yaşamı da sosyalleştirilmiştir. Yaşam tarzı modern, ancak kendine özgü bir biçimde farklılaştırılmış; sosyal yaşam, açık mekânlara taşınmıştır. Karşıyaka kıyısında Cumhuriyet öncesinde de var olan modern, Batılı yaşam tarzı, Erken Cumhuriyet Dönemi'nde ve sonrasında da bu bölgede gelişerek devam etmiştir. Cumhuriyet Dönemi ile birlikte azınlıkların yoğun olarak bulunduğu bu yerleşimde kıyıda yüksek gelir gruplarına ait köşkerlerin el değiştirmesi, yine varlıklı Türkler aracılığıyla olmuştur. Böylece, yüksek bir refah düzeyinin karakterize ettiği, seçkin bir yaşam tarzı bu bölgede sürekli hale gelmiştir.

Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemlerinde varlığını sürdüren deniz banyolarının yanı sıra, özellikle 1960'lara kadar Karşıyaka'nın ilk yerleşim bölgesi olan Alaybey Mahallesi'nde plaj kullanımı da söz konusu olmuştur. Bu bölgenin kıyı özellikleri sözlü görüşmelerden elde edilen verilerle aydınlatılabilmektedir. Sözlü görüşmelerde 1960'larda Alaybey sahili ve

kıyıda yapılaşma, katılımcılar tarafından şu şekilde betimlenmiştir:

“... Şuan Alaybey sahili dediğimiz kesimde o vapur iskelesine kadar olan kesimde insanlar gezerdi. Geldiğim sene şey vardı denizde... Banyo diye tabir edilen hatta duş yapılırdı, bir kenarda iskelemsi şeyler vardı. Ve o... kayıklar bağlıydı Alaybey sahilindeydi. Kayıkhanesi vardı orda, kayık yapılırdı. İşte oralar genelde balık avlayan insanlar, zaten saat 5 filan olduğu zaman teknelere biner kimisi motorlu kimisi kürekli gezerler, eğlenirler. Teknelerde de çok güzel şeyler olurdu, şarkılar söyler, gezerlerdi. Yani bir grup bugün “piyasa” dediğimizi denizde yapardı (güldü). Bir grup insanlar sahillerde gezer, tekneleri olanlar denizde bir aşağı, bir yukarı gezerdi. Öyle bir... Şehir şeyinden çok sayfiye şehri havası vardı. ... Mesela hatırladığım çocukken Palamut'ta denize girilirdi, plaj vardı”.

Palamut olarak bilinen bu plaj, kentlilerin denize girdiği, sohbet ettiği, bir araya geldiği, yelken seferlerine çıktığı bir alan olmuştur. Bu alanda 1960 sonrasında öncelikle Palamut Fabrikası, daha sonra ise bir tersane inşa edilerek, askeri bir alan haline dönüştürülmüştür. Bu müdahale ile kentlilerin denizle ilişkisi kesintiye uğratılmıştır. Tersane ve o adada bulunan Palamut Fabrikası bitişiğindeki plaj, iki katlı evler ve de sahilde kayıklarla bir yaşantı, yazlık sinemalar, esnaf profili geniş bir çarşı, kıyıda çay bahçeleri o dönemde gelişmenin ve değişimin eşiğinde bulunan bir kıyı kenti olarak Karşıyaka'ya dair simgeler olarak ifade edilmiştir.

Diğer bir katılımcının ise 1960 yılında eğitimi için Türkiye'den İtalya'ya gidip geldiği dönemde, kıyıda değişen deniz banyoları dikkatini çekmiştir. Kendi köşkerinin banyosunu ve genel değişimini şu sözlerle aktarmıştır:

“kimi ahşap, kimi betonu. Bazı iskelelerin üzerinde kabin vardı, bazılarında yoktu. Hanımlar kabinden girerdi, dedem kabini yaptırmadı ama çünkü o dönemde bir açılım olmaya başlamıştı, o açılımlar vardı. Erkek-kadın ayrımı çok olmamaya başladı ve herkes oradan beraber girerdi... Evden çıkınca zaten denize giriliyordu. Ha o zaman

bahçe yoldan yarım metre, 30 cm yüksekti. Öndeki yolun üstüne kat kat asfalt döküldü çünkü o zaman asfalt Osman diye bilinen Osman Kibar vardı. Alttakini düzenlemeden asfalt dökerdi, etraftaki yapılaşma ile de bahçeler gömüldü. Karşıyaka yeni yapılaşmada 8-9 kata uygun değil ki. Göçtü her yer. Sağlam zemin değil ki. Yol yukarda kaldı. Bahçe şuan 80 cm filan gömülü. Yağmur yağdı, şişti, yağmur yağınca, su basıyor. Köşkün altında çamaşırhane vardı. Altında havalandırma için bodrum diye tabir edilen boşluklar vardı, o zaman bodrum diye kullanılıyordu, şimdi hiç kimse kullanamaz, mümkün değil, çamur dolu orası. Maalesef. Arka tarafta havuz vardı, çok terlediğimizde çevresinde oturup fiskeye de serinlerdik. 3 metre genişlik, 5-6 metre uzunluk vardı.”

Cumhuriyet'in modernleşme politikaları uzantısında mevcut sosyal odaklar (deniz banyoları) dönüşerek kamusal kullanıma açık hale gelirken, toplu kullanım öngören yenileri (gazinolar, çay bahçeleri, açık hava sinemaları) ortaya çıkmıştır. Geç Osmanlı Dönemi'nin özel kullanıma ait sosyalleşme mekânları halindeki deniz banyoları, Cumhuriyet Dönemi ile birlikte kapalı hacmi bulunmayan bir iskele niteliğine dönüşmüştür. Böylece, kadınlar ve erkeklerin birlikte denize girebildiği bu iskele, deniz banyosunun farklılaşmış bir modeli olmakla beraber, kamusal alana taşınan sosyal yaşamın da ilk örneklerini oluşturmuştur. Ayrıca bu açılımla Karşıyaka kıyısında kadınların da sosyal eşitliği vurgulanmıştır. Bu iskeleler, 1960'lara kadar varlığını sürdürmüştür. Denizin kirlenmesi ile de denizle ilişkili banyolar, plajlar gibi mekânlar ortadan kaldırılmıştır. Rekreasyon amacıyla denizden yararlanma faaliyetlerinin (yüzme, kayıkla gezi vb.) son bulmasıyla kentin sayfiye işlevi azalarak bir banliyö olma özelliği baskın hale gelmeye başlamıştır. 1980 sonrası ise, bu iskelelerin kazıkları da dâhil olmak üzere tamamen kaldırılarak, kıyı bandı dolgularla genişletilmiş ve tüm kentliler için eşit hale getirilmiştir.

İzmir Karşıyaka kıyı yerleşimi tarihsel süreçte fiziksel değişimler geçirerek işlev ve silüet açısından farklılaşmıştır. Karşıyaka Belediyesi ve Tapu Kadastro Müdürlüğü verilerinden

yararlanılarak hazırlanan Şekil 4, çeşitli dönemlerdeki (1950, 1960'lar ve günümüz) kıyı düzlemlerinin sınırlarını yansıtmaktadır. Buradan izlenebileceği gibi, farklı dönemlerde, kıyı kuşağının dolgular yoluyla genişletildiği açıkça gözlenmektedir. Deniz yönündeki bu büyüme, açık hava kafeteryaları, deniz banyoları ve plajlar gibi odakların kaldırılmasına, yapılaşmanın ve kıyı kullanımının değişmesine neden olmuştur.

Tüm bu politik ve sosyal sürecin beraberinde yasal düzenlemeler ve imar müdahaleleri de etkili olmuştur. Karşıyaka, Geç Osmanlı Dönemi'nden 1960'ların sonuna kadar bir sayfiye yerleşmesi halindeyken, 1955 yılında imar planlarının onaylanması ve yürürlüğe girmesi ile kıyının mimari yapılaşması ve planlanması değişmeye başlamıştır. Karşıyaka ilçesinde bulunan, Geç Osmanlı Dönemi'nde de kendi içinde farklılık gösteren mahalleleri de, Cumhuriyet Dönemi'nden günümüze *kullanıcı profili, yapılaşma kalitesi, imar parselasyon nizamı gibi özelliklerini* koruyarak değişim geçirmişlerdir. Bu dönemde Alaybey Mahallesi, orta gelir grubunun yer aldığı, Çamlık Mahallesi yüksek gelir grubunun yer aldığı, Donanmacı Mahallesi ise ticari etkinliklerin yer aldığı bir bölge olmaya devam etmiştir (Berber ve Serçe 2011). Bu bölgelerde gabari artışı, yapılaşma tipolojisinin müstakil konuttan apartman tipolojisine geçişi gibi benzer müdahaleler de görülmüştür.

Karşıyaka'da **kıyı ve odaklarında, kıyından cephe alan köşklerinde ve iç kesimlerdeki konutlardaki** yaşantının günümüzden daha farklı olduğu yine katılımcıların aktarımlarından okunabilmektedir. Sözlü görüşmelerde, Karşıyaka'da 1960'lı yıllardaki yaşam ve mimari, sayfiye özelliğini kazanmasında rol oynayan bazı faktörler ifade edilmiş ve Karşıyaka'da, kıyıdaki sosyal yaşam da betimlenmiştir:

“Karşıyaka'da ise Tersane ile Alaybey çıkışı arasında bir adada sadece denize sıfır evler vardı. Orası denize sıfırdı”... İzmir'i ikiye ayırdığımız da Karşıyaka kışlama yeridir. Neden dersiniz? Ağaçların içerisinde, çok fazla rüzgâr almaz, kışın Lodos rüzgârı estiği için. Lodos rüzgârı sahile kadar eser, sokaklarda çok fazla rüzgâr almadan oturabilirsin ancak İzmir, yazın çok güzel olur çünkü imbat ve yaz rüzgârı hâkimdir.

İzmir'i çok serin hale getirir. İzmir kuzey rüzgârına açıktır ama Karşıyaka soğuk rüzgârları almaz, ılıktır. O nedenle Karşıyaka kışlama kentidir. Mandalina ağaçları, çiftlik manzarası vardır, mesela Girne bir dere. Hiçbir şekilde o bölgelerde bir şey yoktu... Çarşıda iki katlı evden başka ev yoktu”.

“İşte ev ve deniz arası 10 m'den kastımız o, insanlar geri geri gelirdi de ondan evler gerideydi. Denizden ağdan bahkçılık yapıldığı için o mesafe vardı, yolun en azından 4-5 metresini işgal ederlerdi ve tek araba geçebilirdi... Mesela sahilde semaverle çay servisi vardı. Herkes çay bahçelerine gelirdi... Ama sahildeki evlerin, yapıların bakımı da çok zordu, denizden dolayı, bunu da kabul etmek gerekir. En büyük problem o günkü koşullarda bakımlar sorun yaratıyordu, çok özel bakım ister. ... Tersanenin yanından denize çıkış vardı, tabi Tersane de orada dolgu alanından yer kazandı. O mevcut tersanenin köşesinde, otobüs durağından 20 metre gittiğinde denize çıkardın, orada tek katlı evler vardı”

Günümüzde ise Karşıyakalılar, kıyıyla “sayfiye yeri niteliğinde” bir ilişki kuramamaktadır. Denizden sadece görsel anlamda faydalanmakta olup, kıyı boyunca yer alan yeşil alanlardan yararlanılabilmektedir. Günümüze az sayıda ulaşabilmiş bahçeli köşkerlerin (Şekil 5a ve 5b) yerinde çok katlı apartmanlar bulunmaktadır (Şekil 6a, 6b ve 7a ve 7b). Bu apartmanlar iç kesimlerde bulunan diğer yapılardan daha yüksek gabaride bulunduğundan deniz etkisi iç kesimlere ulaşamamaktadır. Geç Osmanlı Dönemi ve günümüz arasında görülen yapılaşma ve kullanım (sosyal yaşam) farkı, yerleşimin bütünü ve özellikle de kıyıyı şekillendirmiştir. Bu farklılık kentin sosyal, fiziksel dönemlerdeki değişimleri ile oluşmuştur. Görüldüğü üzere “*kıyı kullanım kültürü*” *kişilerin geçmişinde yaşadığı mekânı biçimlendirmiştir.* Bugün bu yerleşimde bulunan kentlilerin yaşam tarzının temeli atılmıştır. Kentliler bu yerleşimde kıyının değişimi ve sunduğu olanaklar doğrultusunda bir yaşam içerisinde olmuşlardır. Bu yaşama yönelik mekânların mimari özellikleri de bu süreçte değişime uğramıştır. Birbirini karşılıklı etkileyen bir yaşam şekli ve mekân oluşumu söz konusu

olmuştur. Özellikle de denize girme aktivitesinin su kirliliği ve kentin bir metropol alana dönüşmesi gibi nedenlerle sürdürülememiş; dikey ve yatay yönde büyüyen kentin kıyısında rekreasyon amaçlı düzlemler oluşturulmuştur. Rekreatif düzenlemeler tanımsız olmasına karşın, tüm kent sakinlerinin ulaşabildiği alanlara dönüştürülmeye çalışılmıştır. Kıyı kuşağı, sunduğu olanaklar nedeniyle artan konut sayısı, dolgularla genişletilen kıyı düzlemi ile ticari ve mesken bölgelerinin değerinin arttığı bir kuşak haline gelmiştir. Bu nedenle Geç Osmanlı Dönemi'nden günümüze dek uzanan dönemde meydana gelen müdahalelerle kıyı metalaştırılmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada, farklı özellikleri nedeniyle kıyı yerleşmelerindeki değişim, İzmir'in Karşıyaka ilçesinin kıyı kesimi örneğinde incelenmiş; Karşıyaka kıyısı üzerinden kıyı yerleşimlerine ilişkin olarak genel tespitlere ulaşılmaya çalışılmıştır. Karşıyaka kıyısının Geç Osmanlı Dönemi'nden günümüze geçirdiği değişim ortaya konularak, morfolojik ve bağlamsal özgün tespitlerde bulunulmuştur. Bu yolla, kıyı kullanımı ile yerleşimlerin kimliklerinin değişimi ve dönüşümü konusunda, Karşıyaka ile ilgili literatüre katkıda bulunulması amaçlanmıştır.

Karşıyaka örneğinde gözlemlendiği üzere kıyı kuşağı, tarihsel süreçte sunduğu olanaklarla değerli ve yerleşilmek istenen bir mekâna dönüşmüştür, yerleşim yoğunluğunun artması nedeniyle kıyı bandı yetersiz kaldıkça dolgular yoluyla deniz yönünde genişleme sağlanmıştır. Kıyı mekânın bu müdahaleler ile genişletilmesi, kıyının özgün niteliklerinin ve işlevinin kaybolmasına neden olmuştur. Sonuç olarak kıyının insan eli ile değiştirilmesi; söz konusu yerleşmenin sayfiye kimliğinden uzaklaşmasına neden olmuş; bu değişim, yerleşmenin kimliğinde ve kullanımında belirleyici bir rol oynamıştır.

Karşıyaka, bir sayfiye yerleşmesi kimliğinden çıkarak, bir yoğun yerleşilmiş bir merkez haline gelmesi sırasında köklü değişimler geçirmiştir. Doğrudan denizle bağlantılı rekreatif faaliyetlerin (yüzme gibi) son bulması, mekân kullanımının değişiminde etkili olmuştur. Günümüzde bu deniz banyoları ve iskeleler, açık hava odakları artık bulunmadığından, kültürel bellek aktarımı gerçekleşmemektedir. Bu mekân araştırması ile

kentliye bu odakların hatırlatılması ya da canlandırılması amaçlanmıştır.

Aşağıda çalışmaya dair özgün tespitler verilmektedir:

Karşıyaka kıyı yerleşiminde yatayda ve dikeyde meydana gelen gelişmelerle kamusal yapıların ve özellikle "konut"un ölçeği farklılaşmıştır. Değişimlerin; parsel, yapı ve tüm kamusal alanlar, bir başka ifadeyle kıyı olmak üzere *parçadan bütüne* tüm ölçeklerde gerçekleştiği görülmüştür.

Karşıyaka kıyılarıda kamusal ve özel kullanıma ilişkin planlama stratejileri mimariyi etkileyen, dönüştüren en önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Bu strateji ile toplumsal ve mekânsal bir farklılaşma ortaya çıkmaktadır.

Mekânsal farklılaşma beraberinde ticari metalaşmayı da getirmektedir. Ulaşım aksının ve ticari aktivitelerin yer aldığı kıyı güzergâhı boyunca yerleşme talebi ve beraberinde imar hakları artmıştır. Bu nedenle bu bölgede kıyının iç kesimlerine göre daha yüksek, daha çok bağımsız bölüm bulunduran konut yapıları oluşturulmuştur. Kamusal, yarı kamusal, özel mekânın sınırlarının, niteliğinin, niceliğinin değişimi kentin bütününde ve mimari yapı tipolojisinde etkin bir biçimde görülebilmektedir.

Siyasal etkinlikler dahi bu kamusal alanda düzenlenmektedir. Sözlü görüşmelerde, literatür taramasında, gözlemlerde bu alanın kent geneli için "lider bir kamusal" sergilediği tespit edilmiştir.

Karşıyaka'da kıyı aktivitelerinin azalması, tanımlı kamusal odakların silikleşmesi, kıyı ile ilgili mevzuatın değişimi; kıyı ve iç bölgelerin birbirinden hem mimari, hem kullanıcılar yönünden ayrışmasına neden olmuştur. Karşıyaka'da plaj ve deniz banyoları gibi belirgin alanlarda bir araya gelme olanağı kesintiye uğramıştır ve denizle kentlinin buluşma alışkanlıkları değişmiştir. Kıyı, kenarında gezilen, rekreasyon düzenlemelerinin olduğu bir alana dönüştürülmüştür. Ailelere ait banyolardan sonra demokratikleşme sürecinde modern halk plajları oluşturulmaya çalışılmış ancak ticari

faaliyetlerin ön plana çıkması, denizin kirlenmesi gibi etkenler yeni bir yaşam tarzını ortaya çıkarmıştır. Karşıyaka kıyı yerleşiminde geçmişte var olan *sayfiye yaşamı* yerini yerleşik düzende bir büyükşehir ortamına bırakmıştır.

Karşıyaka kıyısında oluşturulan dolgularla rekreasyon alanı olarak işlev kazandırılan mekânlar tüm kıyıda belli bir homojenlik tanımlamıştır. Bununla birlikte, söz konusu tanımsız kamusal alanın tüm kentliye ait olmasına karşın, odak eksikliği nedeniyle sahip çıkılmayan, boş, piknik yapılan niteliksiz alanlara dönüştüğü gözlenmiştir. Bu nedenle kıyı alanlarının çekiciliğinin arttırılabilmesi, tüm kenti besleyebilmesi için doğru odakların tanınması gerekliliği doğmaktadır.

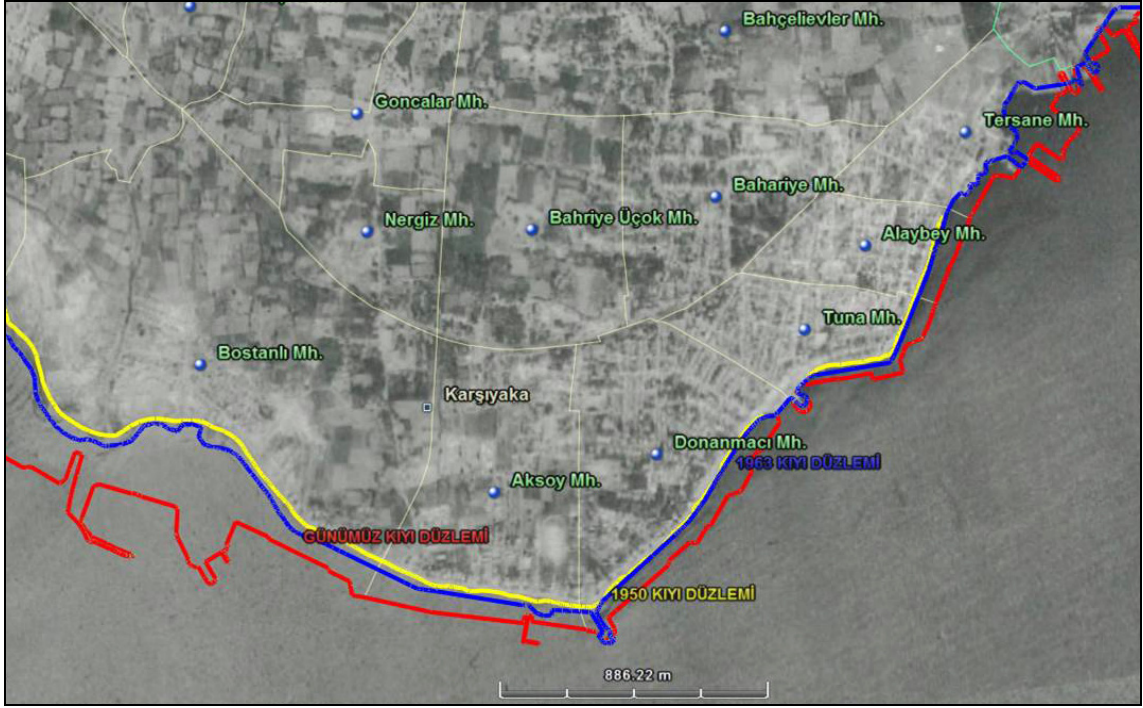
Karşıyaka kıyısında, rekreasyon düzlemi üzerinde sosyalizasyona olanak verecek donatılar (açık hava sinemaları, çay bahçeleri vb.) yapılarak özellikle yaz aylarında aktif bir yaşam kurgulanabilir. Ayrıca kamusal ortaklıkların gelişebilmesi için bu alanlar faydalı olup, toplum bilincini kuvvetlendirebilmektedir. Bu nedenle planlama çalışmaları ile kıyı yeniden ele alınarak yerleşimin özgün kimliği hatırlatılmalıdır. Karşıyaka kıyı düzlemi özellikle yaya olarak kentin iç kesimlerine bağlanmalı ve tüm kentlinin kıyı ile ilişkisi güçlendirilmelidir.

TEŞEKKÜR

"*Kıyı Kentlerinde Mimari Kimlik İrdelemesi ve Yeni Yapılaşmada Süreklilik Üzerine Bir Yöntem Araştırması*" başlıklı doktora tez çalışmamda desteklerini esirgemeyen danışmanım Doç. Dr. Müjgan Bahtiyar Karatosun'a; değerli tez izleme jüri üyeleri Prof. Dr. Emel Göksoy ve Yrd. Doç. Dr. Özlem Arıtan'a, makaleyi düzenlememde fikirlerini, desteğini ve kritiklerini esirgemeyen hocam Sayın Prof. Dr. Eti Akyüz Levi'ye ve yardımları için Ege Coğrafya Dergisi editörlerine teşekkür ederim.

Tablo 1: Sosyal Odakların Değişimi ile Karşıyaka'da Kıyı Kullanımı
Table 1: The coastal usage of Karşıyaka by the change of social focuses

<i>Sosyal Odakların Değişimi ile Karşıyaka Kıyı Kullanımı</i>		
<i>Geç Osmanlı Dönemi</i>	<i>1950 öncesi</i>	<i>1950-2000 (Planlı Dönem)</i>
<i>Deniz Banyoları</i>	<i>Deniz Banyoları</i>	<i>Rekreasyon Alanları</i>
	<i>Açık hava Odakları (sinemalar, kafeteryalar, çay bahçeleri)</i>	<i>Belediye Kafeteryası ve Nikâh Dairesi</i>

Şekil 4: İzmir-Karşıyaka Kıyısının dolgularla genişletilmesi: 1950 Yılı Ortofoto Haritası ve Kıyı Düzlemi Dolgusu (Kaynak: İzmir Büyükşehir Belediyesi İzmir Üç Boyutlu Kent Rehberi City Surf Globe)

Figure 4: Enlargement of İzmir-Karşıyaka coastal zone by inlay since 1950s

Şekil 5a ve 5b: Geçmişte kıyıya daha yakın konumda yer alan ancak dolgularla kıyıdan uzaklaşmış Karşıyaka köşkerlerinin günümüze ulaşabilen örnekleri. Bugün anaokulu olarak kullanılan Penetti Köşkü (solda) ve kültürel etkinlikler için kullanılan, Yaşar Eğitim Vakfı'na ait bir başka yapı (Eski Aliotti Evi, sağda) (Fotoğraflar: Begüm Erdoğan)

Figure 5a ve 5b: Examples of houses previously located nearer to sea in Karşıyaka. The Penetti House on the left serves as a kindergarten today. On the right is another house which serves for cultural activities, owned by Yaşar Educational Foundation (previously owned by Italian Aliotti Family) (Photos by Begüm Erdoğan).

Şekil 6a ve 6b. Geç Osmanlı Dönemi'nde Karşıyaka kıyısı ve aynı kesimin günümüzdeki durumu. Soldaki fotoğrafın merkezinde yer alan günümüze ulaşan tek yapı olan büyük bina, halen Öğretmenevi Lokali olarak kullanılmaktadır.
(Kaynak: APIKAM ve Karşıyaka Belediyesi Arşivi)

*Figure 6a and 6b: Karşıyaka Coast in Late Ottoman Period the current situation the same part of the coast
(Source: APIKAM Record and Karşıyaka Municipality Archive)*

Şekil 7a ve 7b: Günümüzde Karşıyaka kıyısı
(Fotoğraflar: Begüm Erdoğan)

*Figure 7a ve 7b: Karşıyaka coastal zone today
(Photos by Begüm Erdoğan)*

REFERANSLAR

- AKSOY, Yaşar, 2002. *Smyrna: İzmir Efsaneden Gerçeğe*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı 23. İzmir
- AKSOY, Yaşar. 1988. *Karşıyaka Tarihi*, Tükelmat Matbaası, İzmir.
- BERBER, Engin, SERÇE, Erkan. 2011. *Karşıyaka Tarihi*, Karşıyaka Belediyesi Kültür Yayınları. İzmir.
- ÖZKAN, Zübeyda, 2006. *Karşıyaka Tarihsel Dokusunun İncelenmesi* Fen Bilimleri Enstitüsü Dokuz Eylül Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi. İzmir.
- PINAR, İlhan, 1994, *Gezginlerin Gözüyle İzmir XIX. Yüzyıl*, I. Akademi Kitabevi.
- KARABEY, Haydar, 1978 “Kıyı Mekânının Tanıtımı, Ülkesel Kıyı Mekânının Düzenlenmesi için bir yöntem önerisi” *ODTÜ Mimarlık Dergisi* 4 (1): 91-114 Bahar
- ÖNER, Ertuğ, KAYAN, İlhan. 2006. “İzmir Körfezi Kıyılarında Alüvyon Birikimi ile Karşıyaka ve Bayraklı Kıyılarının Şekillenmesi” *Karşıyaka Kültür ve Çevre Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. 8-22 Karşıyaka Belediyesi Kültür Yayınları. İzmir.
- İZMİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ. Resmi Kurumsal Sitesi, City Surf Globe. www.izmir.bel.tr
- KARŞIYAKA BELEDİYESİ İMAR VE ŞEHİRCİLİK MÜDÜRLÜĞÜ ARŞİVİ.
- NALBANTGİL, İstemi 2006, “Eski İzmir’de Deniz Banyoları Sunumu”, www.izdeankara.org.tr
- AHMET PİRİŞTİNA KENT MÜZESİ ARŞİVİ (APIKAM). İzmir

Bülent KAHRAMAN ile sözlü tarih görüşmesi, 2010.

Elvio PENETTI ile sözlü tarih görüşmesi, 2010.

Erol KÖROĞLU ile sözlü tarih görüşmesi, 2010.